

ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВ

Фрейшин Н.

Науковий керівник – доц. Ороновська Л. Д.

ВИКОРИСТАННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ АВТОРСЬКИХ МЕТОДИК В СУЧАСНІЙ ПРАКТИЦІ ВИХОВАННЯ ГОЛОСУ

Постановка проблеми. Справедливе зауваження відомого італійського педагога XIX ст. Генріха Панофки про те, що « треба б було написати стільки методик, скільки й учнів» є абсолютно вірним і актуальним і в наш час. Вокальна педагогіка може охопити тільки загальні риси практичної роботи з голосом, в той час, як кожен співак – це неповторна особистість, оскільки, як не буває двох однакових людей, так і не буває двох однакових голосів [1, с. 102]. Методичний досвід педагогів-практиків – це завжди незвідана, незбагнена і звитяжна праця, яка в теоретичних дослідженнях акумулюється в пошукову творчість, здатна, завдяки інтуїції і набутому досвідові стати основною рушійною силою прогресу у навчально-виховній сфері діяльності.

Мета статті: проаналізувати та висвітлити новітні методики та підходи до виховання і розвитку голосового апарату у майбутніх студентів-вокалістів.

Виклад основного матеріалу. Сучасне трактування вокального процесу тісно пов'язане з фізіолого-психологічною природою особистості як особливого виду емоційного настрою людини, її організму, удосконалення якого вирішується системою спеціальних творчих завдань. Процес співу, як глибинний пласт людських емоцій, здатний виявити якнайкращі фізичні і духовні її якості. Уміння людини бачити себе «зі сторони», тобто усвідомлювати своє «Я» як унікального Божого створіння – найважливіший крок творчого взаєморозуміння між учнем і педагогом у вокальному класі, що сприяє звільненню організму співака від різного роду скованості і комплексів та активно допомагає опанувати ази вокального мистецтва. «Психологічна свобода – є емоційна свобода. Голос – це багатство і дар Божий. І варто подумати, як його зберегти, як ним розпорядитися, кому і як довіритися і як голос повинен служити високому мистецтву» - наголошує педагог-вокаліст Н.Б.Гонтаренко [3, с. 26].

Вимоги, які ставляться сьогодні до педагога-вокаліста стосуються передовсім індивідуального підходу до особистості виконавця, що вимагає, в свою чергу, опанування балансом дихання, способом звуковидобування з урахуванням віку, статі, темпераменту, вокальних характеристик голосу, фізіологічного укладу голосового апарату, співацьких можливостей кожного тощо. Кожен педагог – творець і, водночас, дослідник, який відкриває нові перспективи творчих можливостей співака-виконавця і нові шляхи удосконалення процесу навчання.

Тому, цілком логічним видається твердження низки педагогів-вокалістів про невідповідність терміну «постановка голосу» структурі навчальної роботи з голосом, як музичним інструментом, оскільки, вже в самій назві закладено певні психологічні обмеження і комплекси (ставити – значить, щось робити, змінювати). Більш природною і правильною буде назва: «виховання голосу», «формування голосу», зрештою, «розвиток голосу», що конкретизує і завдання педагога – віднайти і учня природну красу його голосу, очистивши його від зайвих і шкідливих нашарувань.

Навчання, як відомо, це – взаємодія двох сторін – тої, яка вчиться (учень) та тої, що вчить (учитель). Отже, педагог «творить» і «ліпить» учня разом з ним. Оскільки тіло співака і є його справжнім «музичним інструментом», то фізичне самоусвідомлення свободи у співацькому процесі спрямоване, насамперед, на заняття певних психолого-фізіологічних «гальм» і обмежень. Учня необхідно навчити: умінню слухати (і чути) себе, своє тіло; умінню прослідковувати і аналізувати всі відчуття у процесі співу (м'язові, вібраційні, акустичні, фонетичні тощо); умінню контролювати, закріплювати і розвивати необхідні навички, які згодом стають технічною базою вокальної діяльності.

Основна мета навчальних вправ – виховання м'язової рефлексорної пам'яті через самоконтроль та самоаналіз. Всі дефекти співу, як правило, мають набутий характер, пов'язаний з неправильним звукотворенням (крім вродженої патології). Тому початковий етап вокальних вправ завжди вміщає прийом релаксації, яка означає стан розпрямлення (звільнення) з наступним конкретним завданням. А це стосується уміння співака готувати свій організм до певної діяльності, формування комплексу відчуттів і їх конкретизації в процесі співу для керування голосотворенням. В сучасній вокальній педагогіці метод релаксації завойовує щораз більшу аудиторію прихильників, оскільки, він допомагає зосередити увагу

учнів на головних положеннях співацького процесу удосконалення у будь-якій творчій роботі, а надто – співацькій. В міру опанування своїм тілом та свідомістю, зникатиме потреба в жорсткому контролі свідомості, що свідчими те про налагодження м'язової взаємодії співака, коли природні здібності повністю розкриваються і вокальний процес розвивається вільно, у відповідності до виконавських завдань, закладених у вокальних творах і задуму композитора. Саме ця свобода допомагає зняти зайве хвилювання і напругу в концертно-виконавській діяльності, налагоджує відповідний емоційний тонус у співі, врівноважує самопочуття і настроєвий характер співака. А у практиці керування голосом це формує певний алгоритм співацьких дій, тобто, чітку послідовність цілеспрямованої діяльності всієї голосотвірної системи як універсальної бази гармонізації і взаємозв'язку духовного і фізичного.

Саме «універсальність» звуковедення стає нині головним критерієм діяльності людини, практично, у всіх сферах життя, і навіть, у бізнесових структурах (моделному бізнесі, творчих майстернях, професійній діяльності адміністративно-керівних органів, не кажучи про театральну-музичну сферу). Сьогодні вже нікого не дивують бізнес-плани різноманітних корпорацій і компаній, які активно впроваджують для своїх працівників обов'язкові тренінгові майстер-класи з культури мовлення (і спілкування), відкривають кваліфікаційні курси з вокалу, а також, пластики і руху, що проводять відповідні спеціалісти.

Згідно з цим, вокальна педагогіка також вимагає «перегляду» *усталених стереотипів і утвердження нових парадигм*, які б дозволили відповідним навчальним структурам розвивати співака (і в мовленнєвій, і вокальній техніці) в універсальній системі керування всіма параметрами якісного звучання, що стосуються діапазону, резонаторів, гучності, роботи артикуляційного апарата, інтонації, виразності, вокально-музичного (моторного) слуху тощо, як в академічному співі, так і народній та естрадній (і мелодекламаційній) манерах голосотворення.

В даний час щораз активніше впроваджуються спеціальні навчальні програми, спрямовані на розвиток всієї голосотвірної системи людини, розроблені фізіологами, фоніатрами, психологами (у медицині, спорті, фонопедії, логопедії, педології та ін.), які успішно «культивуються» і впроваджуються також і у методику підготовки спеціалістів-вокалістів, як ефективний компонент «настроювання» «живого» музичного інструменту – людського голосу – до співацького процесу.

Як показує практика, виховання голосу дуже щільно стикнується саме з повсякденною діяльністю організму людини, умінням її використовувати дихальні і звукові ресурси, правильно і якісно забезпечувати роботу всіх органів (і голосового апарата), оскільки, як «індикатор» здоров'я, голос стоїть «на сторожі» всієї людської життєдіяльності. Вокальні здібності лише технологічно доповнюють і збагачують цю діяльність, перетворюючи її у високе співацьке мистецтво серед культурних надбань народу.

З цього огляду, *голосові можливості кожної людини – це, насамперед, працюючий орган*, який потребує певного уміння у використанні його основних параметрів, а впровадження нового методичного підходу до вокальної підготовки спеціалістів – ще один щабель до професійної багатогранної майстерності співака-виконавця, а поряд з цим – педагога, керівника, оратора, актора, диктора і т.п. Таким чином, традиційна вокальна педагогіка отримує нове «бачення» проблеми голосоутворення в сукупності суміжних наукових досліджень – фізіологів, фоніатрів, акустиків, психологів, вокалістів, які дозволяють педагогам-вокалістам досягнути комплекс навчальної роботи, пов'язаної з формуванням потрібних знань, умінь і навичок у співацькій діяльності.

На даний час вже накопичений чималий досвід такої підготовки. Педагоги активно трансформують у навчальний процес вправи, які ефективно використовувалися (і використовуються) з лікувально-профілактичною метою у фоніатрії (О. Стрельникова, В. Тринос, Л. Тринос), фонопедії (В.Ємельянов, М. Шушарджан, І. Шабутіна, С. Шабутін), фізіології і медицині (М.Блінова, Е.Чарелі, В. Бутейко), спорті (А.Попова, К.Динейко) та ін., що не тільки лікують, а й успішно стабілізують голосовий апарат і нормалізують динаміку роботи його органів. У вокальній педагогіці такі вправи отримують мету і завдання, трансформуючись у навчальну одиницю, спрямовану на звільнення голосотвірної системи від напруження, скованості та будь-яких інших «гальм», що заважають природі звукоутворення. Вони успішно використовуються педагогами-вокалістами в практиці виховання голосу.

Значної популярності набувають тепер різноманітні курси і методичні розробки розвитку техніки звукоутворення для використання у різних сферах практичної діяльності, здавалось би, зовсім не пов'язаних зі співом, але які можуть бути цікавими і для педагогів-вокалістів, як, наприклад, методика керування голосом, розроблена **Антоном Калабіним** (Москва), керівником тренінгової компанії, тренером і засновником харизматичних лідерів, розрахованих на широке коло зацікавлених

Названа методика ґрунтується на дослідженнях психолога **В.П. Багрунова**, який вивчав так званий «феномен Шаляпіна» (або – «біоакустичний резонанс Шаляпіна»), пов'язаний з природою вокальної техніки видатного співака. Виконавський талант Ф.Шаляпіна, як відомо, вирізнявся особливою глибиною, надзвичайною силою звучання та майже «надприродними» можливостями інтонаційної виразності у відтворенні характеру образу героя. Це, на думку автора, свідчить про **абсолютну свободу** в роботі голосотвірної системи співака та його уміння повноцінно керувати процесом «озвучення» потрібного емоційного стану в співі і грамотно використовувати звукові «ресурси» свого голосу [2].

Особливості названої методики полягають у подоланні неправильних, набутих практикою, стереотипів технології голосоведіння, та формуванні нового розуміння співацької діяльності, де основна увага надається *бронхіальній системі* організму людини, як основного *джерела звука*, (на відміну від традиційних стереотипів, де джерелом звука вважаються голосові зв'язки).

Бронхіальна система з її розгалуженням та трахеєю, за дослідженнями фізіологів, є прекрасною звукоствірною базою, де **нижня ділянка трахеї** (діафрагмальна) утворює *нижні, так звані примарні звуки*, **грудна частина** (головні бронхи) утворює *середню ділянку діапазону голосу*, а **верхня** (дрібні розгалуження бронхів) – *високі ноти*.

На користь цього твердження автор використовує дослідження російського лікаря Іллі Грузинова, здійснені ще у 1812 р. на трахеях полеглих у битві під Бородіно, який відкрив здатність мертвої трахеї утворювати конкретні звуки (при натискуванні на груди загиблих, виникав чистий, тембрально виразний, низький звук, що нагадував людський стогін). Отже, насамперед – **ЗВІЛЬНЕННЯ ГОЛОСУ!** Голос повинен приносити задоволення і насолоду! Ця теорія базується на тому, що людина як Боже творіння, володіє *феноменальним голосом* і його не треба «ставити», оскільки він сам утворюється мембранами, розміщеними у бронхіальній системі.

Саме, звукоутворюючий (звукоствірний) процес, який отримав назву «звільнення голосу» (К.Лінклейтер, А.Калабін, В.Багрунов, Н.Прокопенко, Н.Гонтаренко, В.Іванников та ін.), а не так звана «постановка голосу» привертають сьогодні найбільшу увагу спеціалістів та педагогів-практиків. В зв'язку з цим вокальні (швидше - голосотвірні) вправи набувають інших, більш розгорнутих форм, які дозволяють не тільки опанувати мистецтво співу, а й розкрити свої найкращі фізичні і духовні якості. Тому вимоги, які ставляться до сучасного педагога-вокаліста значно розширили коло питань, що стосуються його професійної діяльності, а вокальні вправи, крім «чисто співацьких», отримують статус «вправ - релаксацій», здатних формувати психологічну готовність організму співака до творчої роботи. До таких належить і методика розвитку голосу М.Б.Гонтаренко (педагог-вокаліст Кримського державного університету ім. Фрунзе). Ця методика вимагає:

1.«САМОУСВІДОМЛЕННЯ себе як унікальної особистості»

Виявлення в кожному з учнів найкращих фізичних і людських якостей (творчий мікроклімат у вокальному класі повинен спиратися на: активне спілкування, співбесіди, довіру, доброзичливість). Неординарні прояви учня і наявність особливих якостей повинні підтримуватися педагогом як метод підвищення самооцінки для скріплення бажання і волі у навчанні.

2.«НАСТРОЮВАННЯ І САМОНАВІЮВАННЯ»

Психологічне настроювання починається з «бачення себе зі сторони», з психічного самоусвідомлення свого «Я» і спрямування його на сприйняття себе як унікаму. Тут велику роль відіграє похвала і всіляка підтримка навіть найменшого успіху чи найменшого «кроку вперед» в процесі навчання.

3.«ВНУТРІШНЯ СВОБОДА»

«Вільний голос у вільному тілі» - основне гасло у вокальному класі. Звільнення голосу – це вміння керувати процесом голосоутворення. Психологічна свобода – емоційна свобода. Голос – багатство і дар Божий. Тому варто задуматись над тим, як його зберегти, як його упорядкувати, кому і як довірити, а також, як голос повинен служити високому мистецтву.

Голос завжди відображує внутрішній стан співака, тому варто себе «відгородити» від психічних перевантажень, стресів, невдач...Процес фонації повинен бути «радісним і тремтливим». Хвилювання перед виступом повинен супроводжуватися високими «помислами добра, любові і радості», оскільки, тільки такі почуття ніколи не «перекриють» голос, що лине з серця.

Голос людини, як музичний інструмент, повинен виражати, насамперед, її *почуття*, які легко і вільно виливаються звуком. Слуховий самоконтроль поєднується з емоційним началом в процесі набуття внутрішньої свободи, а вміння *слухати і чути* себе повинно увійти в «професійну звичку».

4. «ГОЛОС ЯК ЗАСІБ ВИРАЗИТИ СЕБЕ»

Автогенне тренування полягає в наступному: «Я співаю – значить, творю, створюю», «Мій голос – відображення моєї душі», «Я співаю з любов'ю і радістю» - саме це називається психологічним «кроком» в пошуках себе, в поєднанні зі своїм музичним інструментом – голосом.

Створення «тонкого, високого почуття» до звукоутворення є обов'язковою умовою навчального процесу. «Не можна звуком милуватися, якщо він народжений без любові» - наголошує автор, оскільки, інтонація мелодій і сам звук народжується спочатку в свідомості людини її внутрішнім уявленням. «Наповнюйся звуком, як посудина водою і виливай звук, як воду з посудини...» «Кожним звуком, кожним рухом виражай щось» - вимагав великий А.Госканіні, - виражай почуття повно і щиро»

5. «ЗНАТТЯ ПСИХІЧНИХ «ЗАЖИМІВ» І БАР'ЄРІВ»

Це поняття стосується ліквідації почуття сорому, страху, хворобливого хвилювання і стресового стану перед виходом на сцену, перед публікою, аудиторією. «Багато артистів та співаків так і не зуміли подолати самих себе, не зуміли розкрити свою індивідуальність, природу свого таланту. Не для кожного знайшовся педагог, режисер, учитель, який би зробив це разом з ним» - підкреслює Н.Гонтаренко. На

пошуки свободи творча особистість витрачає роки пошуків, тренувань, зміни педагогів і репетиторів, оскільки, неправильний спосіб мислення у сприйнятті світу навколо і себе в ньому, особисті невдачі, дуже гальмують внутрішнє звільнення і формування відчуття свободи. Тому основне завдання педагога – звільнити співака від впливу цих комплексів. Проникнути у внутрішній світ учня, «витягнути все найцінніше, красиве, збагатити його своїм особистим досвідом – ось шлях правильного спрямування в системі вокальної педагогіки» - стверджує автор. Спираючись на уяву, педагог «творить», «ліпить» учня разом з ним, оскільки, «без емоційного одухотворення музика мертва».

Нове «бачення» емпіричної природи вокальних вправ пропонує і методика вокального педагога В.Ф.Іванникова (Москва) [4, с. 12].

Методика спирається на процес дихання, зокрема, уміння керувати *потоком*, (струменем) повітря (звідси авторська назва методики), яким атакується звук. Основний принцип формування *кантилен*, основної якості правильно поставленого голосу (*belcanto*), яким послуговується автор (В.Ф.Іванников), полягає в техніці «правильно атакувати звук на безперервному потоці повітря. Потік повітря і атака звука – це ніби дві сторони однієї медалі - голосу» [5, с. 203].

Інноваційний підхід автора до процесу звукоутворення полягає в оригінальному «баченні» емпіричної практики і вокального досвіду, пов'язаних з емоційно-чуттєвою сферою сприйняття співу, як природного процесу діяльності всього організму людини, що піддається вольовому керівництву завдяки чітко налагодженій психологічній системі контролю за нею. Автор спрямовує увагу на формування чітких і виразних асоціацій та уявлень співака, фіксація яких в пам'яті створює стійкі рефлексії і організовує роботу нервово-м'язової системи всього організму, які фіксуються у відчуттях – м'язових, вібраційних, акустичних, тактильних, фонетичних тощо. За допомогою вольових наказів і цілеспрямованого психологічного настроювання центральна нервова система організму людини створює необхідні нейрофізіологічні умови для виконання потрібних дій, пов'язаних зі звукоутворенням.

Л.Работнов стверджував, що окремі частини голосового апарату можуть функціонувати окремо від інших, але під час фонації вони автоматично поєднуються, тому порушення в будь-якому органі (зміна психологічного настрою, емоційного тону, втома чи захворювання тощо) неодмінно впливають і на звучання голосу.

Сучасна наука розглядає процес голосоутворення у тісній взаємодії *трьох систем*: генераторної (голосові зв'язки, м'язова структура внутрішніх органів, керована периферійною нервовою системою організму); резонаційної (ротова порожнина, глотка, носоглотка, які забезпечують функціонування динаміки мовлення та співу); енергетичної (що поєднує механізм зовнішнього дихання – м'язи грудної клітини та діафрагми, з рефлекторним механізмом внутрішньої діяльності трахеї та бронхів). Їх взаємовплив і взаємодія утворюють стійку систему голосотвірної діяльності, а уміння керувати нею належить до формування гармонійного розвитку особистості, наділеної безмежними можливостями і творчим потенціалом, де спів є посередником душі і найціннішим виявом музичного почуття (Ж.-Ж. Руссо). Видатний німецький філософ Г.Гегель також зауважив, що музичне мистецтво є одним із засобів пізнання «найглибших людських інтересів, тому загальна потреба в мистецтві впливає з розумного потягу людини духовно пізнати внутрішній і зовнішній світ».

Основними компонентами правильно поставленого голосу, визначеними В.Ф.Іванниковим, є: дихання (безперервний потік повітря); глибина звука; легкість (простота) вокалізації.

Висновки. Отже, інноваційні методично-навчальні програми передбачають шляхи удосконалення підготовки педагогів-вокалістів.

Таким чином, кожен з названих авторів розглядає спів як потенційний могутній резерв розкриття творчих можливостей організму людини, що дозволяє вокальному мистецтву стати на новий культурно-творчий рівень у вихованні майбутніх поколінь видатних співаків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аспелунд Д. С. Развитие певца и его голоса / Д.С. Аспелунд. – М; Л.: Музгиз, 1952. – 191 с.
2. Багрунов В.П. «Альфа» и «омега» феномена Шаляпина / В.П. Багрунов // Мариинский театр. – № 5-6. – 1996.
3. Гонтаренко Н.Б. Сольное пение: Секреты вокального мастерства / Надежда Борисовна Гонтаренко. Серия «Любимые мелодии». Метод. пособие. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2006. – 155 с.
4. Иванников В.Ф. Методика поточного пения. / Владимир Филиппович Иванников. – М., 2005. – 16 с.
5. Иванов В.Ф. Співацька школа в Україні X–XVII ст. / Володимир Федорович Иванов. – К.: Вища школа, 1992. – 247с.

Гулка Р.

Науковий керівник – доц. Ороновська Л. Д.

ОСОБЛИВОСТІ ДОБОРУ ТА РОЗУЧУВАННЯ РЕПЕРТУАРУ ДЛЯ САМОДІЯЛЬНОГО ХОРОВОГО КОЛЕКТИВУ

Постановка проблеми. В умовах відродження української національної культури і освіти пріоритетного значення набувають процеси оновлення художньо-естетичного навчання і виховання